

Iva Bittová

stem en viool vervlochten

De Tsjechische zangeres/violiste Iva Bittová heeft een jaartje vrijaf genomen, al zou je dat niet zeggen als je kijkt naar de cd's die de laatste tijd van haar zijn uitgekomen. Daarop laat ze horen dat ze zich op een nog breder terrein beweegt dan ze al deed. Op *Mater*, haar meest recente cd, weet ze diepe emoties aangrijpend te vertolken.

Tekst: **René van Peer**

Onlangs bracht het Duitse label ECM de cd uit, waarop de Tsjechische vocaliste Iva Bittová liederen zingt die speciaal voor haar geschreven werden door Vladimír Godár, een componist uit Slowakije. Bittová wordt op deze cd omringd door een barokensemble en een koor. Zelf zingt ze in het directe, volks geïnspireerde timbre waarmee ze faam verworven heeft. Het is nu alweer bijna twintig jaar geleden dat het bijzondere geluid van Bittová hier voor het eerst doordrong. Ze was in het toenmalige Tsjecho-Slowakije aanvankelijk vooral bekend als actrice, op het toneel, maar ook op de TV en in films. Sinds haar vroegste jeugd speelt muziek een grote rol in haar leven. Haar Slowaakse vader is muzikant in operaorkesten en volksmuziekensembles, haar moeder houdt van zingen. Op driejarige leeftijd begint Iva met vioolspelen. Als kind doet ze ook aan zang, ballet en toneel. In Brno volgt ze een dramastudie en werkt ze tien jaar bij een avant-garde theatergezelschap. In het midden van de jaren tachtig wordt ze door een band uit de stad gevraagd om bij hen te komen zingen. Al snel vormt ze een duo met de drummer van de groep, Pavel Fajt, en samen nemen ze het album *Svatba* op. Het is een samenwerking die hen tot ver over de grenzen bekendheid brengt.

Ook in die jaren heeft ze de stijl die haar nog steeds kenmerkt - gelijktijdig vioolspelen en zingen. Zang en spel zijn zozeer met elkaar vervlochten dat ze een twee-eenheid vormen, waarin ze wel eens met elkaar in de clinch kunnen liggen, maar even zo gemakkelijk gaan ze een dialoog van vraag en antwoord aan, en buitelen ze zij aan zij rond. Daarbij lijken die twee lijnen spontaan, in vrije vlucht te ontstaan. Fajt voegt daar sensitieve omzwervingen op zijn drumset aan toe. Hoewel in Bittová's zang en vioolspel haar liefde voor de volkstraditie doorklinkt, zorgt de combinatie met slagwerk ervoor dat het duo vooral bekend

raakt in het avant-garde circuit. Op het podium maakt ze gebruik van haar ervaring als actrice. Niet dat ze toneelstukjes op de planken brengt - het is veel meer een dramatische uitbeelding van de teksten die ze zingt, waarbij ze haar stem op zeer expressieve wijze inzet. Zo roept het nummer *Svatba* zelf infernale beelden op rond een trouwerij.

Omwervingen

Vanaf begin jaren negentig gaat Bittová solo verder op de weg die ze met Fajt ingeslagen was. De muziek wordt zachter van toon, en meer nog dan eerst gebruikt ze haar theaterachtergrond in de manier waarop ze de nummers gestalte geeft. Zo is ze vooral bekend geworden - een vrouw in haar eentje op het podium die zingend en viool spelend langs associatieve banen door haar repertoire zwerft. Tijdens een optreden in Het Apollohuis in Eindhoven, een plek die zowel tentoonstellingen van eigentijdse kunst als concerten organiseerde, loopt ze al musicerend langs de werken die in de drie ruimten opgesteld zijn. Bij elk werk blijft ze staan, ze bekijkt het, en lijkt er in haar muziek op te reageren, alsof ze er een dimensie in geluid aan toe wil voegen. Sommige werken roepen in haar bestaande nummers naar boven, maar ook zijn ze aanleiding voor improvisaties. Het concert is één vrij vloeiende stroom muziek, waarin de verschillende nummers in elkaar overgaan alsof ze een geïntegreerd geheel vormen.

Als ik haar in die tijd na een optreden vraag hoe ze haar werk geschreven heeft en hoe ze tot die associatieve presentatie gekomen is, antwoordt ze dat ze deze stijl ontwikkeld heeft door voor haar kinderen te zingen vlak voor het slapen gaan, zoals andere ouders verhalen verzinnen. De vrijheid in het omgaan met haar repertoire beperkt zich vooral tot de volgorde waarin ze haar liederen speelt en de overgangen tussen de liederen. Werkelijk improviseren doet ze zelden.

Uit die tijd stamt haar eerste solo-cd *Divná*

slecinka op het Duitse BMG label, eerder in het toenmalige Tsjecho-Slowakije uitgebracht als *Iva Bittová*, met daarop nummers die jaren tot haar standaardrepertoire blijven horen - *Divná slecinka* (vreemde dame) zelf, *Ples upíru* (dans van de vampiers) en *V zemi neorané* (in het braakliggende land). Opnieuw zingt ze teksten vol verontrustende beelden, en geeft ze de melodieën extra stuwkracht op viool en altviool. *Ples upíru* is een nummer dat uitbouwt naar een extatische climax waarin ze al haar talent als voordrachtskunstenares legt. Raspande, gorgelende kreten in het dansende tussenstuk grijpen je letterlijk bij de strot. Ze eindigt met een verleidelijke uitnodiging om dichterbij te komen. Geheel op eigen risico, natuurlijk. Een aantal van die liederen keert terug op een cd die ze in 2000 opnam met het Nederlands Blazers Ensemble (zie *New FolkSounds* 90, december 2003), waarop ze ook werk brengt van de Moravische componist Leos Janáček, die zich door de volksmuziek uit zijn geboortestreek liet inspireren. Hoewel ze soloconcerten blijft doen, zijn de cd's die ze sinds begin jaren negentig uitbrengt uitsluitend samenwerkingsprojecten. Zo neemt ze met klassiek violiste Dorothea Kellerová *44 duets for two violins* van Béla Bartók op, waarin de componist ook Slowaakse liedjes verwerkte. Verscheidene stukken spelen ze zoals ze oorspronkelijk geschreven waren, aan andere voegt Bittová haar stem toe.

De combinatie van klassieke en volksmuziek komt terug in een cd die ze twee jaar geleden opnam met het Skampa Strijkkwartet, bewerkingen van composities die Leos Janáček schreef op basis van volksliedjes uit Moravië, haar geboortestreek. Kort daarop brengt ze *The party* uit, het resultaat van een eenmalige samenwerking met techno-dj Javas, en *Elida* waarop ze met de Amerikaanse groep Bang On A Can All Stars (genoemd naar een jaarlijks festival voor nieuwe muziek in New York) muziek speelt die ze speciaal hiervoor geschreven heeft. Op beide cd's laat ze zich van een

luchtige kant zien. Terwijl de Moravische liedjes met het strijkkwartet vaak wat stijfjes klinken, wil ze op *Elida* de luisteraar behagen. *The party* klinkt inderdaad als een feestje, graaft niet erg diep. Zoals de een zonder ophouden zal kunnen dansen op technoklanken, zo beweegt Bittová met haar stem door de patronen die Javas voor haar uitrolt. Toch zal het er op de tekentafel leuker uitgezien hebben dan het in werkelijkheid geworden is. Zelfs wanneer ze naar pop en entertainment neigt, heeft ze een scherpte en een lading in haar stem die haar boven de middelmaat uittilen.

Gevoelvol

Maar niets van wat Bittová eerder gedaan heeft kan je voorbereiden op *Mater*, een cd met muziek die Vladimír Godár voor haar schreef. Het was Godár die eerder Janáček's muziek bewerkte voor Bittová's stem en strijkkwartet. Over deze hernieuwde samenwerking schrijft hij in het boekje bij de cd: "Deze composities voor vrouwenstem en snaarinstrumenten uit de barok zijn op vele manieren geïnspireerd door Iva Bittová, haar stem, persoonlijkheid en misschien zelfs haar leven. De 'diepte van de tijd' is sterk aanwezig in haar zangkunst, die terugreikt tot de oorsprong van de muziek en zich uitstrekt tot onze eigen tijd met al zijn problemen."

De cd begint en eindigt met een Jiddische tekst over een man die zich afvraagt wat de betekenis is van de regen; hij kijkt naar het stompje kaars dat net de teksten belicht waar hij huiverend van de kou op aan het studeren is, en bedenkt zich dat hij net zo zal uitdoven als de sputterende pit. *Mater* omspannt het leven van geboorte tot de dood, vanuit het perspectief van een moeder die haar zoon bezingt en toezingt in de verschillende fases van zijn leven. Er zijn wiegeliedjes, maar ook liederen uit de Christelijke traditie zoals het *Magnificat* en het *Stabat mater* - de rituele verheerlijking van Jezus en de overpeinzingen over het verdriet van de moeder die haar zoon dood aan het kruis ziet hangen. Bittová weet de gevoelens in al hun diepte met haar stem op te roepen. Ze laat je in deze emoties delen. Juist omdat haar stem niet geschoold is, spreekt ze je heel direct aan. Doordat het ensemble zonder vibrato speelt, blijft de klank licht en houdt het zich verre van pathos. Daarmee vormt het de ideale setting voor Bittová's liefdevolle vertolking. Ze zingt inderdaad of de muziek haar op het lijf geschreven is.

Rust

Wanneer ik haar dit najaar spreek over de projecten waar ze zich de laatste tijd mee bezig gehouden heeft, vertelt ze dat ze het dit jaar wat rustiger aan gedaan heeft. "Vorig jaar heb ik teveel gereisd, teveel gevlogen. Ik moet zuiniger aan doen met mijn energie, ik ben niet zó jong meer. Niet dat ik helemaal niets doe: deze zomer heb ik als actrice meegedaan aan *Prave dnes*, de nieuwste film van de jonge Tsjechische regisseuse Alice Nellis; deze herfst speel ik de rol van Elvira in Mozarts opera *Don Giovanni*. Daarnaast werk ik aan nieuwe liedjes

voor een soloprogramma, en ben ik muziek aan het schrijven voor een film. In feite werk ik elke dag, maar ik reis nauwelijks. Drie maanden in Praag om te oefenen voor de opera, al zou ik liever in mijn tuin bezig zijn. Daar staat tegenover dat ik erg in afzondering leef, dan is het goed om meer onder de mensen te komen." Het valt op dat ze de laatste jaren op heel uiteenlopende terreinen actief is geweest, en dat gecomponeerde muziek daar een belangrijke plaats bij inneemt. De vraag is hoe ze in die verschillende stijlen kan zingen. "Ik werd een paar jaar geleden uitgenodigd om in New York de rol van Elvira te doen. Dat was de eerste keer dat ik klassiek heb moeten zingen. Mijn moeder had me vroeger gewaarschuwd, 'als je een klassieke opleiding gaat doen zullen ze het karakter van je stem verwoesten.' Maar nu moest ik wel. Omdat het een heel moeilijke partij is heb ik veel geoefend, iets wat ik nooit gedaan heb. Mijn stem is er sterker en hoger door geworden, rijker en beweeglijker. De kleur van mijn stem verandert met de omstandigheden. De klank is heel anders wanneer ik solo optreed dan bijvoorbeeld in mijn concerten met het Nederlands Blazers Ensemble. In beide gevallen klinkt het metaal erin door, maar als ik met mijn viool zing komt er iets van de gonzende snaren in mijn stem. Met het barokensemble om me heen ging mijn stem zachter en zoeter klinken, als honing. Toen Vladimír Godár hoorde hoeveel kleuren er in mijn stem zaten, heeft hij me liederen van verschillende componisten laten proberen, zoals Dvorak en Mahler. Ik was daar heel nieuwsgierig naar, en door mijn optreden in *Don Giovanni* ben ik zekerder van mezelf geworden."

Maar hoe zit het met de overduidelijke religieuze inhoud van *Mater*, kan ze zich daarin vinden? "Ik ben heel gelukkig met *Mater*. Het is een diep en sterk verhaal. Naar mijn gevoel heeft religie te maken met een morele opstelling, goed zijn als mens en als muzikant. Ik ben zelf niet katholiek, spiritueel of religieus, maar ik voel wel een diepe verbondenheid met religieus geïnspireerde liederen. Ze slaan ook een brug naar het verleden. Dat geldt ook voor de viool, die in zekere zin een leraar voor me is. Ik wil groeien in mijn leven, en dat kan ik door middel van mijn viool. Tijdens het oefenen ga ik er een dialoog mee aan. De trillingen

en de diepte van de klank wijzen me de weg, verschaffen me inzicht in wat ik aan het instrument geef, en wat het instrument mij geeft. Door de viool kan ik zien hoe ik me ontwikkel. Technisch en muzikaal ben ik een stuk vooruit gegaan. Tegenwoordig kan ik het vioolconcert van Sarasate spelen."

"Tegelijkertijd voel ik me verbonden met een ver verleden. Door mijn vader ben ik opgegroeid met de rijke Slowaakse muziektraditie. Die invloeden zitten in mijn bloed en zullen zich altijd laten gelden. In de muziek die ik maak, maar ook in mijn benadering van het musiceren. Ik houd van alle traditionele muziek, vooral de meest oorspronkelijke stijlen. Die hebben wortels in een oude mentaliteit. Het liefste hoor ik één enkele stem of muzikant. In wereldmuziek brengen ze vaak teveel dingen samen. Dat maakt de muziek fabrieksmatig. Het is erg belangrijk om de juiste keuzes te maken, om te bepalen wat je wilt laten zien. Er zijn zoveel mogelijkheden. Ik vraag me steeds af of een bepaalde samenwerking zinnig is. Maar ik sta ook open, zoals met de cd met Javas. Jongeren vinden het leuk, maar wat mij betreft was dat een kort hoofdstuk dat nu afgesloten is. Ik voel me gelukkig nu ik me eindelijk weer kan concentreren op repertoire voor stem en viool. Mijn laatste solo-cd is nu twaalf jaar oud. Bij concerten vragen mensen me altijd naar een cd met nieuwe stukken. Daar ben ik nu mee aan het werk. Ik heb al wat liedjes opgenomen. Meer nog dan voorheen wil ik heel zorgvuldig zijn in de muziek zoals die erop moet komen."

Discografie:

Met Pavel Fajt: Svatba
(Review Records rere 117mcd)
Solo: Iva Bittová
(Pavian Records PM 0001-2311)
Met Dorothea Kellerová: Béla Bartók -
44 duets for two violins
(Rachot Behemot R-0011)
Met Bang on a Can All Stars: Elida
(Indies Records MAM277-2)
Met Vladimír Godár: Mater
(ECM New Series 1985)

Internet:

www.bittova.com

Foto: Ales Olypka

© NEW folk SOUNDS

© Stichting Janvool, niets van deze website mag worden overgenomen of gekopieerd zonder nadrukkelijke toestemming van de redactie.